

108.

Nové boje. – Po Buddhově smrti ještě po staletí ukazovali v jedné jeskyni jeho stín, – strašlivý, příšerný stín. Bůh je mrtev: ale jak je mezi lidmi zvykem, budou snad ještě po tisíciletí existovat jeskyně, kde bude ukazován jeho stín. – A my – my musíme zvítězit ještě i nad jeho stínem!

109.

Střezme se! – Střezme se myšlenky, že svět je živoucí bytost. Kam by se měl rozpínat? Čím by se měl žít? Jak by mohl růst a množit se? Vždyť přibližně víme, co je organično: měli bychom snad to, co je nevýslovně odvozené, pozdní, zřídkaivé, nahodilé a s čím se lze setkat jen na zemské kůře, vykládat jako cosi podstatného, obecného, věčného, jak činí ti, kdo vesmír nazývají organismem? To mne odpuzuje. Střezme se dokonce i víry, že vesmír je stroj; určité není zkonstruován pro nějaký cíl, označením „stroj“ mu prokazujeme příliš velkou čest. Střezme se předpokládat vůbec a všude něco s podobnou formou, jaká je vlastní cyklickým pohybům našich sousedních hvězd; již pohled na Mléčnou dráhu vzbuzuje pochybnosti, zda tam neexistují mnohem hrubší a rozporupnější pohyby, a rovněž hvězdy s věčně přímočarými drahami pádu a podobně. Astrální řád, v němž žijeme, je výjimkou; tento řád spolu se značným trváním, jež je jím podmíněno, umožnil opět výjimku ve výjimce: utvoření organické látky. Celkovým charakterem světa je naproti tomu věčný chaos, nikoli ve smyslu chybějící nutnosti, nýbrž chybějícího řádu, členění,

112

formy, krásy, moudrosti, a jak se všechny ty naše estetické lidské představy nazývají. Posuzováno z hlediska našeho rozumu, jsou rozhodně pravidlem nevydařené vrhy, výjimky nejsou skrytým cílem, a celé soukolí věčně opakuje svůj nápěv, jež nikdy nelze nazvat melodií, – a konečně už i slovo „nevydařený vrh“ je zlidštění, jež v sobě tají odsudek. Ale jak bychom mohli hanit či chválit veškerenstvo! Střezme se vinit je z bezcítosti a nerozumu, nebo i z jejich protikladů: není ani dokonalé, ani krásné, ani ušlechtilé, a nechce se ničím z toho stát, rozhodně netouží napodobovat člověka! Žádný z našich estetických a morálních soudů je nepostihuje! Nemá ani pud sebezáchovy, ba vůbec žádné pudy; nezná také žádných zákonů. Střezme se říkat, že v přírodě existují zákony. Existují jen nutnosti: není tu nikdo, kdo rozkazuje, nikdo, kdo poslouchá, nikdo, kdo přestupuje. Jestliže víte, že neexistují účely, pak také víte, že neexistuje náhoda: neboť pouze vedle světa účelů má slovo „náhoda“ smysl. Střezme se tvrdit, že smrt je protikladem života. Živé je jen jakousi odrůdou mrtvého, a odrůdou velmi vzácnou. – Střezme se myšlenky, že svět tvoří věčně něco nového. Neexistují žádné věčně trvalé substance; materie je právě takový omyl jako bůh eleatů. Ale kdy budeme u konce s naší ostražitostí a opatrností! Kdy už nám přestanou všechny tyto stíny boha brát světlo? Kdy už přírodu boha zcela zbavíme! Kdy už budeme smět začít pomoci čisté, nově nalezené, nově vykoupené přírody činit nás lidi *přirozenějšími!*

110.

Původ poznání. – Intelkt plodil po nesmírně dlouhá období pouze omyly; některé z nich se ukázaly jako užitečné a uchovávací druh: kdo na ně narazil nebo je zdědil, vedl svůj boj o sebe a o potomky s větším štěstím. Takové mylné věty víry, jež byly děděny z pokolení na pokolení, až se nakonec staly bezmála součástí základní výbavy lid-

113

ského druhu, jsou například tyto: že existují trvalé věci, že existují totožné věci, že existují věci, látky, tělesa, že věc je tím, čím se jeví, že naše chtění je svobodné, že to, co je dobré pro mne, je dobré také samo o sobě. Teprve velmi pozdě vystoupili odpůrci a zpochybňovači takových vět – teprve velmi pozdě vystoupila pravda, jako nejméně silná forma poznání. Zdálo se, že s ní člověk nedokáže žít, náš organismus byl přizpůsoben jejímu opaku; všechny jeho vyšší funkce, vněmy smyslů a vůbec každý druh počítku pracoval s těmi odpradávná zakořeněnými základními omyly. Ba co více: ony věty se v rámci poznání staly dokonce normou, jíž se poměřovalo „pravdivé“ a „nepravdivé“ – až do nejdlehlších končin čisté logiky. Tedy: síla poznatků nespočívá ve stupni jejich pravdivosti, nýbrž v jejich stáří, jejich zakořeněnosti, jejich charakteru životní podmínky. Tam, kde se zdálo, že se život a poznání dostávají do rozporu, se nikdy vážně nebojovalo; popírání a pochybnosti tu platily za šílenství. Výjimeční myslitelé jako eleaté, kteří přesto formulovali a prosazovali protiklady přirozených omylů, věřili tomu, že je možné tímto opakem také žít: vynalezli mudrce jako člověka neměnnosti, neosobnosti, univerzálnosti názoru, jako jedno a vše zároveň, se samostatnou schopností onoho obráceného poznání; měli víru, že jejich poznání je zároveň principem života. Aby však toto vše mohli tvrdit, museli *klamat* samy sebe o svém vlastním stavu: museli si přibásnit neosobnost a trvání beze změny, nevidět podstatu poznávajícího, popřít moc pudů poznání a vůbec pojmut rozum jako naprosto svobodnou, ze sebe samé vznikající aktivitu; zavírali oči před tím, že také oni dospěli ke svým větám díky odporování něčemu platnému nebo díky žádosti po klidu či svrchovaném vlastnictví nebo po nadvládě. Rozvoj vytríbenější poctivosti a skepse znemožnil posléze existenci i těmto lidem; ukázalo se, že i jejich žití a posuzování bylo závislé na prastarých pudech a základních omylech všeho pocitujícího bytí. – Ona vytríbenější poctivost a skepse se rodila všude tam, kde se dvě protikladné

vě. *lály použitelné* na život, protože se obě snášely se základními omyly, kde bylo tedy možno se přít o vyšší či nižší stupeň *užitku* pro život; a rovněž tam, kde se nové věty ukazovaly jako životu sice nikoli prospěšné, avšak přinejmenším také neškodlivé, jako projevy intelektuální hravosti, nevinné a šťastné stejně jako hra sama. Lidský mozek se postupně plnil takovými soudy a přesvědčeními, a v jejich klubku pak vznikl kvas, boj a žádost po moci. Nejen užitečnost a slast, nýbrž každý druh pudů zaujal stanovisko v boji o „pravdy“; intelektuální boj se stal zaměstnáním, výzvou, povoláním, povinností, důstojenstvím – poznávání a hledání pravdy se nakonec zařadilo jakožto potřeba mezi ostatní potřeby. Od té doby nebyla *mocí* už jen víra a přesvědčení, nýbrž také zkouška, negace, nedůvěra, odporování; všechny „zlé“ instinkty byly podřízeny poznání, postaveny do jeho služeb a dostalo se jim lesku něčeho povoleného, ctného, prospěšného a nakonec získaly i pohled a nevinnost *dobrého*. Poznání se tudíž stalo částí života samého a jakožto život pak mocností, jež neustále roste: až na sebe konečně narazily poznatky a ony prastaré základní omyly, obojí jako život, obojí jako moc, obojí v témže člověku. Myslitel: to je nyní bytost, v níž pud k pravdě a ony život uchovávací omyly bojují svůj první boj, poté, co i pud k pravdě *dokázal*, že je mocí život uchovávací. Vzhledem k důležitosti tohoto boje je vše ostatní lhostejné: zde je postavena poslední otázka po podmínce života a podniknut první pokus odpovědět na tuto otázku experimentem. Nakolik snese pravda, abychom si ji přivtělili? – to je ta otázka, to je ten experiment.

111.

Původ logiky. – Z čeho vznikla v lidské hlavě logika? Jistě z nelogiky, jejíž říše musela být původně nesmírná. Ale mnoho bytostí, které soudily jinak, než soudíme teď my, zahynulo: a přece to mohlo být pravdivější! Kdo například neuměl najít dost

často „stejně“, pokud šlo o potravu či nebezpečná zvířata, kdo tedy příliš pomalu subsumoval, kdo byl při subsumpci příliš opatrný, měl menší vyhlídky na přežití než ten, kdo u všeho podobného okamžitě usuzoval na stejnost. A teprve převažující sklon zacházet s podobným jako se stejným, sklon nelogický – neboť o sobě neexistuje nic stejného – vytvořil veškerý základ logiky. Také aby vznikl pojem substance, jenž je pro logiku nepostradatelný, byť mu v nejpřísnějším smyslu slova nic skutečného neodpovídá, – nesměla být po dlouhou dobu viděna, pocítována proměnlivost věcí; bytosti nevidící přesně měly výhodu před těmi, které viděly vše „v toku“. O sobě vzato je už každý vysoký stupeň opatrnosti při usuzování, každý skeptický sklon velkým nebezpečím pro život. Nezachovaly by se žádné živé bytosti, kdyby nebyl mimořádně silně vypěstován sklon opačný – raději přitakat než se zdržet soudu, raději se mýlit a básnit než vyčkávat, raději souhlasit než popírat, raději soudit než být spravedlivý. – Průběh logických myšlenek a závěrů v našem současném mozku odpovídá procesu a boji pudů, jež o sobě, každý jednotlivě, jsou všechny velmi nelogické a nespravedlivé; my se obvykle dovídáme jen výsledek boje: tak rychle a tak skrytě se v nás nyní tento prastarý mechanismus odehrává.

112.

Příčina a následek. – Nazýváme to „vysvětlení“: ale je to „popis“, jímž vynikáme nad starší stupně poznání a vědy. Lépe popisujeme, – vysvětlujeme právě tak málo jako všichni před námi. Objevili jsme složitou poslušnost tam, kde naivní člověk a badatel starších kultur viděl jen dvojí, „příčinu“ a „následek“, jak se tomu říkalo; my jsme obraz dění zdokonalili, ale nad obraz, za obraz jsme se nedostali. Máme před sebou u každého případu řadu „příčin“ mnohem úplnější a usuzujeme: nejprve musí předcházet to a to, aby následovalo ono,

– a *epochopili* jsme přitom nic. Kvalita, například při každém chemickém dění, se stále jeví jako „zázrak“ a právě tak každý pohyb vpřed; popud uvádějíci v pohyb nikdo „nevysvětlil“. A jak bychom také mohli vysvětlovat! Operujeme se samými věcmi, jež neexistují, s liniemi, plochami, tělesy, atomy, dělitelnými časy, dělitelnými prostory – jak má být vysvětlování vůbec možné, když vše učiníme nejprve *obrazem*, k obrazu svému! Postačí chápat vědu jako co možná nejvěrnější polidštění věcí; popisující věci a jejich poslušnost, učíme se stále přesněji popisovat sebe samy. Příčina a následek: taková rozdrobenost pravděpodobně nikde neexistuje, – doopravdy máme před sebou kontinuum, z něhož vydělujeme pár částí; tak jako pohyb vnímáme vždy jen jako oddělené body, tedy vlastně nevidíme, nýbrž vysuzujeme. Náhlost, s níž se mnohé následky vydělují, nás zavádí; je to však náhlost pouze pro nás. V této náhlé sekundě existuje nekonečné množství pochodů, jež nám unikají. Intelekt, který by příčinu a následek viděl jako kontinuum, a nikoli naším způsobem jako svévolnou rozdělenost a roztrženost, který by viděl tok dění, – ten by pojem příčina a následek zavrhl a veškerou podmíněnost by popřel.

113.

K učení o jedech. – Tolik věcí se musí spojit, aby vzniklo vědecké myšlení: a všechny tyto nezbytné síly bylo třeba vynalézt, cvičit a opatrovat jednotlivě! Samostatně měly však velmi často zcela jiný účinek než nyní, kdy se v rámci vědeckého myšlení navzájem omezují a ukáznují: – působily jako jedy, například pud zpochybňovat, pud popírat, pud vyčkávat, pud hromadit, pud rozdělovat. Hekatomby lidí byly obětovány, než se tyto pudy naučily chápat svůj vzájemný vztah a cítit se společně jako funkce jedné organizující síly v jednom člověku! A jak daleko máme ještě k době, kdy se k vědeckému myšlení připojí i umělecké síly a praktická

životní moudrost, kdy se utvoří vyšší organický systém, ve srovnání s nímž by se učenec, lékař, umělec a zákonodárce, jak je známe dnes, museli jevit jako nutný pozůstatek starých časů!

114.

Dosah morálky. – Nový obraz, který vidíme, ihned konstruujeme za pomoci všech starých zkušeností, jež jsme učinili, *podle stupně své poctivosti a spravedlivosti.* Neexistují vůbec jiné než morální zážitky, dokonce ani v oblasti smyslového vnímání.

115.

Čtyři omyly. – Člověka vychovaly jeho omyly: viděl sebe sama za prvé vždy jen neúplně, za druhé si připisoval vymyšlené vlastnosti, za třetí měl nesprávný pocit o svém postavení vzhledem ke zvířeti a přírodě, za čtvrté vynalézal stále nové desky hodnot a po nějaký čas je považoval za věčné a nepodmíněné, takže se na prvním místě ocitl hned ten, hned zas onen lidský pud a stav, a byl následkem tohoto hodnocení zušlechťován. Odečteme-li působení těchto čtyř omylů, pak jsme odečetli i humanitu, lidskost a „lidskou důstojnost“.

116.

Stádní instinkt. – Kdekoli se setkáme s morálkou, nacházíme hodnocení a odstupňování lidských pudů a činů. Tato hodnocení a odstupňování vyjadřují vždy potřeby obce a stáda: to, co jim vyhovuje na prvním místě – a na druhém a na třetím –, to je také nejvyšším měřítkem hodnoty u všech jednotlivců. Morálka vede jednotlivce k tomu, aby byl funkcí stáda a jen jako funkci si přikládal hodnotu. Jelikož podmínky přežití se v určité obci velice lišily od podmínek v jiné obci, existovaly velmi odlišné morálky; a vzhledem k podstatným promě-

stád a obcí, států a společností, které jsou ještě před námi, lze předvídat, že vzniknou ještě velmi různé morálky. Morálnost je stádní instinkt v jednotlivci.

117.

Stádní výčitka svědomí. – V nejdelších a nejdávnějších obdobích lidstva vypadala výčitka svědomí úplně jinak než za dnešních dnů. Dnes se člověk cítí zodpovědný jen za to, co chce a co koná, a má v sobě samém svou hrdost: všichni naši učitelé práva vycházejí z tohoto jednotlivcova pocitu sama sebe a pocitu slasti, jako by právě odtud vyvěral odjakživa zdroj práva. Avšak po nejdelší dobu trvání lidstva neznal člověk nic strašnějšího, než se cítit jednotlivcem. Být sám, vnímat každý jednotlivě, neposlušat ani nevládnout, znamenat individuum – to nebyla tehdy slast, nýbrž trest; člověk byl k „bytí individuem“ odsuzován. Svoboda myšlení platila za nanejvýš nepřijemnou svízeľ. Zatímco my pocítujeme zákon a podřízenost jako nátlak a újmu, pocítovali tehdy lidé jako nepřijemnou, jako nejvlastnější nouzi egoismus. Být sám sebou, oceňovat se podle vlastní míry a váhy – to bylo tehdy v rozporu s vkusem. Sklon k tomu by byl považován za šílenství: neboť se samotou byla spojena veškerá bída a veškerá hrůza. Tehdy měla „svobodná vůle“ za nejbližšího souseda zlé svědomí: a čím nesvobodněji člověk jednal, čím více z jednání promlouval stádní instinkt, a nikoli osobní smysl, tím morálnější se člověk cítil. Vše, co škodilo stádu, ať už tomu jednotlivci chtěl či nechtěl, působilo tehdy jedinci výčitky svědomí – a ještě i jeho sousedu, ano, celému stádu! – V tom jsme se nejvíce změnili.

118.

Přízeň. – Je ctnostné, když se určitá buňka promění ve funkci buňky silnější? Prostě musí. A je

příklad Senecovy a Epiktétovy, pocitnou nadřazenost a jsme plni skř a nadhledů, připadá nám, jako by r starcem nebo mladá horlivá kráska foucauldem: my víme lépe, co je c době jsme však tutěž skepsi použ religiózní stavy a procesy, jako je nrích, pokání, milost, posvěcení, a nechali jsme červa hlodat tak důkladně, že máme nyní i při četbě všech křesťanských knih týž pocit nadhledu a jemné nadřazenosti – i religiózní pocity známe lépe! A je na čase dobře je znát a dobře je popsat, neboť také zbožný člověk staré víry vymírá: zachraňme jeho obraz a jeho typ alespoň pro poznání!

123.

Poznání je víc než pouhý prostředek. – I bez této nové vášně – mám na mysli vašeň poznání – by věda byla podporována: věda zatím rostla a vyrostla bez ní. Upřímná víra ve vědu, vědě nakloněný předsek, jímž jsou nyní ovládány naše státy (kdysi dokonce i církve), se zakládá v podstatě na tom, že se v ní takový bezpodmínečný sklon a tlak objevoval vzácně a že věda právě *není* chápána jako vašeň, nýbrž jako stav a „étos“. Ano, často stačí už amour-plaisir poznání (zvědavost), stačí amour-vanité, návyk na ni, s postranním úmyslem získat čest a chléb, u mnohých dokonce stačí, že si s přebytkem volného času nevědí jiné rady než číst, sbírat, pořádat, pozorovat, vyprávět druhým: jejich „vědeckým pudem“ je jejich nuda. Papež Leo Desátý jednou (v Breve Beroaldovi) zapěl na oslavu vědy: označuje ji za nejkrásnější ozdobu a největší pýchu našeho života, ušlechtilé zaměstnání ve štěstí i v neštěstí; „bez ní, praví nakonec, by veškeré lidské počínání postrádalo pevné opory, – i s ní je přece ještě proměnlivé a nejisté až až!“ Avšak tento obstojně skeptický papež zamlčuje, jako všichni ostatní církevní chvalořečníci vědy, svůj poslední soud o ní. A i když

z jeho slov zaznívá cosi, co je pro takového přítele umění velice zvláštní, že totiž vědu staví nad umění; nakonec je to přece jen z jakési slušnosti, když tu nemluví o tom, co i on staví vysoko nad veškerou vědu: o „zjevené pravdě“ a o „věčné spáse duše“, – čím je mu proti tomu ozdoba, pýcha, udržování, zajištění života! „Věda je něčím druhořadým, není ničím posledním, bezpodmínečným, není předmětem vášně“, – tento soud zůstal skryt v Leově duši: vskutku křesťanský soud o vědě! Ve starověku byla její důstojnost a úcta k ní snižována tím, že dokonce i její nejzapálenější učedníci stavěli výše úsilí o *ctnost* a že za nejvyšší chválu, již možno vzdát poznání, se považovala už její oslava jakožto nejlepšího prostředku *ctnosti*. Že poznání chce být čímisi více než jen prostředkem, je v dějinách novým jevem.

124.

V horizontu nekonečna. – Opustili jsme zemi a vstoupili na loď! Most za sebou, – ba více, zemi za sebou jsme strhli! Nuže, bárko! měj se na pozoru! Po boku ti leží oceán, pravda, nebouří stále a občas tu spočívá jak hedváb a zlato a snění dobra. Ale nadejdou hodiny, kdy poznáš, že je nekonečný a že není nic hroznějšího než nekonečno. Ubohý pták, jenž se cítil svoboden a naráží teď na stěny této klece! Běda, přepadne-li tě touha po domově, zemi, jako by tam bylo bývalo více *svobody*, – a žádná „země“ už není!

125.

Pomatenec. – Neslyšeli jste o onom pomateném člověku, jenž za jasného dopoledne rozžal svítilnu, běžel na tržiště a bez ustání vykřikoval: „Hledám Boha! Hledám Boha!“ – Protože tam právě stálo mnoho z těch, kdo v Boha nevěřili, vzbudil velké veselí. Snad se neztratil? pravil jeden. Což se

O původu náboženství
teba není zdrojem náboženství
Schopenhauer, nýbrž jen
Pod vládou náboženských
představě „jiného (zásvě
světlního) světa“ a po zni
cítí nepříjemné prázdno a
pocitu vyrůstá opět „jiný
tafyzický, a nikoli už nábo
ných dobách vedlo vůbec
světa“, *nebyl* pud a potřeba
určitých přírodních pro-

152.

Největší změna. – Osvětlení a zbarvení všech věcí se změnilo! Nechápeme už zcela, jak lidé kdysi vnímali věci nejbližší a nejběžnější – například den a bdění: protože lidé minulých dob věřili snům, nalézal se bdělý život v jiném světle. A právě tak celý život, zpětně ozařovaný smrtí a jejím významem: naše „smrt“ je úplně jiná smrt. Všechny zážitky měly jiný svit, neboť z nich vyzařoval bůh; také všechna rozhodnutí a vyhlídky na vzdálenou budoucnost: neboť člověk měl věštby, tajemné pokyny a věřil předpovědím. „Pravda“ byla vnímána jinak, neboť za jejího mluvčího mohl tehdy platit šílenec, – což v nás vyvolává mrazení či smích. Každé bezpráví působilo na cit jinak: neboť člověk se bál odplaty boží, nejen občanského trestu a ztráty cti. Čím byla radost v dobách, kdy člověk věřil v dáblý a pokušitele! Čím vášeň, když viděl nablízku číhat demony! Čím filosofie, když pochybnost byla pocítována jako prohřešek nejnebezpečnějšího druhu, totiž rouhání věčné lásce, jako nedůvěra vůči všemu, co je dobré, vysoké, čisté a slitovné! – Dali jsme věcem nové barvy, neustále na nich pracujeme, – avšak co zatím zmůžeme proti *nádheře barev* onoho starého mistra! – míním lidstvo starých dob.

153.

Homo poeta. – „Já sám, který jsem zcela vlastnoručně stvořil tuto tragédii tragédií, nakolik je hotova; já, který jsem do bytí teprve vevázal uzel morálky a tak pevně jej utáhl, že jen nějaký bůh jej může rozvázat, – jak žádá Horatius! – já sám jsem teď ve čtvrtém aktu všechny bohy zavraždil, – z morality! Co nyní s aktem pátým! Kde vzít ještě tragické řešení! – Musím snad začít uvažovat o řešení komickém?“

154.

Rozdílná nebezpečnost života. – Vy vůbec nevíte, co prožíváte, běžíte životem jako opilí a občas také spadnete ze schodů. Ale díky své opilosti si přitom nic nezlomíte: vaše svalstvo je příliš ochablé a hlava příliš zatemněná, než aby pro vás byl kámen tohoto schodiště stejně tvrdý jako pro nás druhé! Pro nás je život nebezpečnější: jsme ze skla – běda, když *narazíme*; a vše je ztraceno, když *padneme!*

155.

Co nám chybí. – Milujeme *velkou* přírodu a také jsme ji objevili: to proto, že v naší hlavě scházejí velcí lidé. U Řeků tomu bylo naopak: jejich pocítování přírody je jiné než naše.

156.

Nejvlivnější. – Když se jeden člověk postaví na odpor celé své době, zadrží ji u brány a volá ji k odpovědnosti, to *musí* mít vliv! Zda tomu chce, je lhostejné; podstatné je, že to *dokáže*.

157.

Mentiri. – Dávej pozor! – on přemýšlí: hned bude mít po ruce nějakou lež. To je stupeň kultury,

šeho duchovníh
domí a cítění; my
bojují, nejspíš ve
telně zasáhnout a
má původ ono náhl
huje všechny myslite.
poli). Ano, možná se v
mnohý *heroismus*, a
na-věky-v-sobě-spočívá
Spinoza. *Vědomé* myšlení, a zejména myšlení filoso-
fa, je tím nejméně silným, a tudíž i relativně nejmír-
nějším a nejklidnějším způsobem myšlení: a tak se
může právě filosof nejsnáze mýlit o povaze poznání.

334.

Musíme se učit milovat. – V hudbě je tomu takto: nejprve se musíme určitou figuru a melodii vůbec *naučit slyšet*, rozeznat, odlišit, musíme ji izolovat a ohraničit jakožto svébytný život; poté je třeba vynaložit námahu a dobrou vůli, abychom ji vůbec *snegli* navzdory její cizotě, je třeba obracet se s trpělivostí k jejímu vzhledu a výrazu, se smířlivostí k jejím zvláštnostem: – až konečně přijde okamžik, kdy jí *přivykneme*, kdy ji očekáváme, kdy tušíme, že by nám scházela, kdyby zde nebyla; a od té chvíle působí svým tlakem a svým kouzlem stále dál a neskončí, dokud se nestaneme jejími pokornými a okouzlenými milenci, kteří od světa nechtějí už nic lepšího, než ji a opět ji. – Tak se nám však nevede jen v hudbě: všechny věci, které teď milujeme, jsme se právě takto *naučili milovat*. Nakonec jsme vždy za svou dobrou vůli, za svou trpělivost, slušnost, mírnost vůči cizímu odměněni – tím, že ono cizí pozvolna odhazuje své závoje a představuje se nám jako nová nevýslovná krása: – to je jeho *dík* za naši pohostinnost. I ten, kdo miluje sám sebe, se to naučil tímto způsobem: není jiné cesty. I lásce se člověk musí učit.

335.

Ať žije fyzika! – Kolik lidí umí vskutku pozorovat! A z těch nemnohých, kteří to umějí – kolik jich pozoruje sebe sama! „Každý je pro sebe sama tím nejbvzdálenějším!“ – to vědí ke své nelibosti všichni, kdo zkoumají ledví; a výrok „poznej sám sebe!“ je, z úst boha a na adresu lidí, bezmála zlo-
myslnost. Že je však stav sebezpozorování opravdu zoufalý, o tom nesvědčí nic jasněji než způsob, jakým *téměř každý* mluví o podstatě morálního jednání, ten rychlý, ochotný, přesvědčený, výmluvný způsob, s jeho osobitým pohledem, úsměvem, s jeho úslušnou horlivostí! Jako by ti chtěli říci: „Ale můj milý, právě to je *můj* obor! Obracíš se zde se svou otázkou na někoho, kdo ti *může* dát odpověď: náhodou nejsem v ničem moudřejší než v tomto. Tedy: když člověk usoudí, *tak je to správné*, když pak učiní závěr, *proto se to musí stát*, a potom *učiní*, co takto poznal jako správné a označil za nutné, – je podstata jeho jednání *morální!*“ Ale příteli, vždyť ty mluvíš o třech jednáních místo o jednom: například i tvé usuzování „*tak je to správné*“ je jednáním, – nemůže už samo usuzování probíhat morálním a nemorálním způsobem? *Proč* pokládáš toto a právě toto za správné? – „Protože mi to říká mé svědomí; svědomí nikdy nemluví nemorálně, samo teprve přece určuje, co má být morální!“ – Ale proč *posloucháš* řeč svého svědomí? A do jaké míry máš právo považovat takový soud za pravdivý a neklamný? Takováto *víra* – už nepodléhá žádnému svědomí? Což nevíš nic o intelektuálním svědomí? O svědomí za „svědomím“? Tvůj soud „*tak je to správné*“ má svou prehistorii v tvých pudech, sklonech, antipatiích, zkušenostech a ne-zkušenostech; „*jak* zde toto svědomí vzniklo?“ musíš se ptát a potom ještě: „*co* mne vlastně nutí, abych mu věnoval sluch?“ Můžeš jeho povel poslechnout jako dobrý voják, jenž slyší rozkaz svého velitele. Nebo jako žena, která miluje toho, kdo rozkazuje. Nebo jako podlézavý zbabělec, který se rozkazujícího bojí. Nebo

strašlivé buď – anebo: „buď se zbavíte svého uctívání, nebo – *sebe sama!*“ To druhé by byl nihilismus; avšak nebylo by i to první – nihilismus? – Takový je *naš* otazník.

347.

Věřící a jejich potřeba víry. – Kolik kdo potřebuje *víry*, aby prospíval, kolik čehosi „pevného“, co nechce vidět rozkolísané, protože se toho *drží*, – je ukazatelem jeho síly (nebo, přesněji řečeno, jeho slabosti). Křesťanství, jak se mi zdá, potřebují ve staré Evropě i dnes velmi mnozí, ba většina: proto také křesťanství stále ještě nachází víru. Neboť takový je člověk: určité dogma mu může být tisíckrát vyvráceno, – pokud je bude potřebovat, bude je také vždy znovu považovat za „pravdivé“, – podle onoho slavného „důkazu síly“, o němž mluví bible. Metafyziku potřebují už jen někteří; avšak i ona nespoutaná *touha po jistotě*, která se dnes v širokých masách uplatňuje pozitivisticko-vědecky, touha, jež *chce* mít něco naprosto pevně (zatímco s odůvodňováním jistoty se pro žhavost této touhy zachází poněkud lehkovážněji a shovívavěji): ještě i to je touha po opoře, podpěře, zkrátka onen *instinkt slabosti*, který náboženství, metafyziku, přesvědčení všeho druhu sice nevytváří, ale – konzervuje. Všechny tyto pozitivistické systémy vskutku halí dým jakési pesimistické zachmuřenosti, cosi z únavy, fatalismu, zklamání, strachu z nového zklamání – nebo zase na odiv stavěná zloba, rozladění, rozhořčený anarchismus a jaké ještě existují systomy či masky pocitu slabosti. Dokonce i náruživost, s níž se naši nejchytřejší současníci ztrácejí do ubohých zákoutí a škvír, např. do vlastenčení (tak říkám tomu, co se ve Francii nazývá chauvinisme, v Německu „deutsch“) nebo do pokoutních estetických vyznání po způsobu pařížského naturalismu (jenž z přírody vytahuje a obnažuje jen tu část, která vzbuzuje ošklivost a zároveň údiv – tuto část nazývá

210

a verité vraie –) nebo do nihilismu nějakého vzoru (to jest do *víry v nevíru*, i pro ni), ukazuje v první řadě vždy opory, páteře, podpěry... Víra je loucí, nejnaléhavěji potřebná tam, kde je vůle: neboť vůle jakožto afekt po-
sílícím znamením sebejistoty a síly. Čím méně kdo dokáže poroučet, tím méně se opírá po někom, kdo poroučí, přísně poroucí, po ponu, knížeti, stavu, lékaři, zpovědníkov-
vi, dogmatu, stranickém svědomí. Z toho by se možná dalo vyvodit, že u obou světových náboženství, buddhismu a křesťanství, bylo důvodem jejich vzniku, a zejména jejich rychlého rozšíření, nesmírné *ochorení vůle*. A tak tomu ve skutečnosti také bylo: obě náboženství přišla za situace, kdy se ochorením vůle vzedmula do nesmyslné výše nesmírná, se zoufalstvím hraničící žádost po nějakém „musíš“, obě náboženství se stala učiteli fanatismu v dobách ochabnutí vůle a poskytla tak bezpočtu slabých oporu, novou možnost chtít, požitek z ch-
tění. Fanatismus je totiž jedinou „silou vůle“, k níž lze přimět i slabé a nejisté, určitým druhem hypnózy celého smyslově intelektuálního systému ve prospěch přehnaného vyživování (hypertrofie) jediného stanoviska a pocitu, který nadále dominuje – křesťan jej nazývá svou *vírou*. Kde člověk dospěje k fundamentálnímu přesvědčení, že mu *musí* být poroučeno, stává se „věřícím“; a naopak je myslitelná chuť a síla k sebeurčení, *svoboda vůle*, při níž by duch dal vale každé víře, každému přání jistoty, neboť by už dosáhl umění držet se na lehkých lanech a možnostech, a tančit dokonce i nad propastmi. Takový duch by byl *svobodným duchem* par excellence.

348.

O původu učenců. Učenec v Evropě vyrůstá ze všech možných stavů a za všech společenských

211

podmínek, jako rostlina, která nepotřebuje žádné specifické klima: proto patří, bytostně a nedobrovolně, k nositelům demokratické myšlenky. Ale tento původ se vždycky prozradí. Pokud člověk poněkud vyškolí svůj pohled, aby v učené knize, ve vědeckém pojednání rozeznal a přistihl při činu učencovu intelektuální *idiosynkrasii* – a každý učenec má takovou *idiosynkrasii* – pak se mu za ní téměř vždy ukáže učencova „prehistorie“, jeho rodina, zvláště pak její druhy povolání a řemesel. Kde se uplatňuje pocit „toto je nyní dokázáno, s tím jsem hotov“, působí v krvi a v instinktu učence obvykle předek, který ze svého úhlu pohledu schvaluje „udělanou práci“, – víra v důkaz je jen symptomem toho, co bylo v pracovitém pokolení odjakživa považováno za „dobrou práci“. Příklad: synové registrátorů a kancelářských písařů všeho druhu, jejichž hlavním úkolem vždy bylo pořádat různorodý materiál, rozdělovat jej do přihrádek, vůbec schematizovat, projevují, stanou-li se učenci, sklon k tomu, aby považovali problém téměř za vyřešený, jestliže jej schematizovali. Existují filosofové, kteří jsou v podstatě jen schematické hlavy – pro ty se formální stránka otcovského řemesla stala obsahem. Talent klasifikovat, vytvářet tabulky kategorií cosi prozrazuje; člověk není beztrestně dítětem svých rodičů. Syn advokáta bude muset i jako badatel být advokátem: v první řadě chce ve své věci dostat za pravdu, ve druhé pak možná – pravdu mít. Syny protestantských duchovních a kantorů poznáme podle naivní jistoty, s níž jakožto učenci berou svou věc již za dokázanou, když ji teprve jen upřímně a vřele přednesli: jsou totiž důkladně zvyklí tomu, že se jim *věří*, – to patřilo u jejich otců k „řemeslu“! Žid je naopak, pro své obchodnické styky a pro minulost svého národa, právě tomu – že se mu věří – zvyklý nejméně: pohleďte jen z tohoto hlediska na židovské učence, – všichni si velmi mnoho slibují od logiky, to znamená od *vynucení* souhlasu prostřednictvím důvodů; vědí, že s ní musí zvítězit

i tam, kde proti nim existuje rasový a třídní odpor, kde jim lidé věří neradi. Nic totiž není demokratičtější než logika: nezná žádnou úctyhodnost osoby a bere křivé nosy jako rovné. (Mimo chodem: právě co se týče logizace, *čistějších* zvyklostí v myšlení, je Evropa Židům nemálo zavázána; na prvním místě Němci, jakožto rasa žalostně „*deraisonnable*“, již je ještě i dnes třeba vždy nejdříve „proprat hlavu“. Všude, kde Židé získali vliv, učili přesněji rozlišovat, ostřeji vyvozovat, jasněji a čistěji psát: jejich úkolem bylo vždy přivést daný národ „k rozumu“.)

349.

Ještě jednou původ učenců. – Chtít zachovat sebe sama je výrazem nouzového stavu, výrazem omezení nejvlastnějšího a základního životního pudu, který má za cíl *rozšíření moci* a který při sledování této vůle velice často sebezachování zpochybní a obětuje. Je třeba vidět jako symptom, když jednotliví filosofové, jako například souchotinářský Spinoza, právě takzvaný pud sebezáchovy pokládali, museli pokládat za rozhodující: – byli to právě lidé v nouzi. Že se naše moderní přírodní vědy natolik zapletly se spinozovským dogmatem (naposledy a nejhruběji v darwinismu s jeho nepochopitelně jednostranným učením „boje o přežití“ –), souvisí pravděpodobně s původem většiny přírodovědců: v tomto ohledu patří k „lidu“, jejich předkové byli chudí a drobní lidé, kteří zakusili z přílišné blízkosti, jak je těžké obstát. Na celém anglickém darwinismu leží jakési anglické dusno z přelidnění, těžký vzduch nuzných a malých poměrů. Avšak jakožto přírodovědec by se měl člověk ze své lidské omezenosti vymanit: a v přírodě *nepanuje* nouzový stav, nýbrž přebytek, plýtvání, dokonce až do nsmyslných rozměrů. Boj o přežití je jen *výjimka*, dočasná restrikce životní vůle; velký i malý boj se všude točí kolem převahy, kolem růstu a rozšiřování,

kolem moci, v souladu s vůlí k moci, která je právě vůlí života.

350.

Ke cti homines religiosi. – Boj proti církvi je zcela jistě mezi jiným – neboť znamená mnohé – také bojem prostších, veselejších, přátelštějších, povrchnějších povah proti vládě těžších, hlubších, kontemplativnějších, to znamená zlu bližších a nedůvěřivějších lidí, kteří dlouze a podezřívavě hloubají o hodnotě bytí i o hodnotě vlastní: – proti nim se vzbouřil nízký instinkt lidu, jeho radost ze smyslu, jeho „dobré srdce“. Celá římská církev spočívá na jižanské podezřívavosti vůči lidské povaze, jež je ze Severu vždy špatně chápána: tuto podezřívavost zdědil evropský Jih od hlubokého Orientu, prastaré tajuplné Asie a jejího rozjímání. Už protestantismus je lidovým povstáním ve prospěch bodrých, prostosrdečných, povrchních (Sever byl vždy dobromyslnější a plošší než Jih); ale teprve Francouzská revoluce vtiskla žezlo plně a slavnostně do ruky „dobrému člověku“ (ovci, oslu, huse a všemu, co je nevyléčitelně ploché a ukřičené a zralé do blázince „moderních idejí“).

351.

Ke cti kněžských povah. – Mám za to, že tomu, co lid chápe jako moudrost (a kdo dnes není „lid“? –), onomu chytrému kravímu klidu ducha, oné zbožnosti a mírnosti venkovských farářů, která polehává na louce a vážně a s přezvykováním životu přihlíží, – právě tomu se filosofové cítili vždy nejvzdálenější, asi proto, že nebyli dostatečně „lidem“ či venkovskými faráři. A zřejmě právě oni také nejpozději uvěří, že by lid mohl porozumět něčemu z toho, co je mu nejodlehlejší, z velké vášně poznávajícího, který žije, musí žít neustále v bouřkovém mraku nejvyšších problémů a nejtěžší zod-

povědnosti (tedy naprosto ne jako přihlížející, stojící mimo, netečný, sebejistý, objektivní...). Vytvořili si lid svůj ideál „mudrce“, uctívá zcela jiný druh člověka a má ovšem tisíckrát právo právě tomuto druhu lidí vzdávat hold nejlepšími slovy a poctami: jsou to ony mírné, vážně prostomyslné a cudné kněžské povahy a všechny s nimi spřízněné, – právě jim patří chvála projevovaná lidovou úctou k moudrosti. A komu by měl také lid důvod prokazovat větší vděk, než těmto mužům, kteří k němu patří a z něj vzešli, avšak jako zasvěcení, vyvolení, jeho blahu obětovaní – oni sami věří, že se obětovali bohu – jimž beztrestně může vylít své srdce, u nichž se může zbavit svých tajností, svých starostí i horších věcí (– neboť člověk, který „se sdělí“, zbaví se sám sebe; a kdo se „vyznal“, zapomíná). Zde velí velká potřeba: i pro duševní odpad je totiž zapotřebí kanalizačních příkopů a čistých čisticích vod, je zapotřebí prudkých proudů lásky a silných, čistých, pokorných srdcí, ochotných obětovat se této službě neveřejné zdravotní péče – neboť je to oběť, kněz je a zůstane lidskou obětí... Lid vnímá takové obětované ztichlé vážné muže „víry“ jako moudré, to jest jako ty, kteří se stali vědoucími, jako „jisté“ v porovnání s vlastní nejistotou: a kdo by mu chtěl brát slovo a tuto úctu? – Ale na druhé straně je správné, že mezi filosofovy platí ještě i kněz plným právem za „lid“ a nikoli za vědoucha, především proto, že filosofové sami na žádné vědouchy nevěří a právě v této víře a pověře cítí už „lid“. Byla to skromnost, jež v Řecku vynalezla slovo „filosof“, a přenechala onu velkolepou zpupnost nazývat se moudrým hercům ducha, – skromnost takových kolosů pýchy a sebevědomí, jakými byli Pythagoras či Platón –.

352.

V čem je morálka stěží postradatelná. – Nahý člověk obecně skýtá zahanbující pohled – mluvím

tivismus, jak mu rozumím já: p
domí s sebou nese, že svět, kte
uvědomit, je pouze svět povrch
becněný, zjednodušený, – že vš
mým, se právě tím stává plo
tivně hloupým, obecným znake
vacím znamením, že s veškerýn
spojen zásadní úpadek, faleš, zp
lizace. Nakonec je rostoucí vědomí také nebezpe
čím; a kdo žije mezi nejuvědomělejšími Evropany,
ten dokonce ví, že je to nemoc. Nezajímá mě tu, jak
správně tušíte, protiklad subjektu a objektu: toto
rozlišování přenechám teoretikům poznání, kteří
uvízli v tenatech gramatiky (lidové metafyziky).
A už vůbec nejde o protiklad „věci o sobě“ a jevu:
neboť ani zdaleka „nepoznáváme“ tolik, abychom
směli takto rozdělovat. Nemáme totiž žádný orgán
pro poznání, pro „pravdu“: „víme“ (nebo věříme
nebo si namlouváme) právě tolik, kolik může být
užitečné v zájmu lidského stáda, druhu: a dokonce
i to, co se zde nazývá „užitečností“, není nakonec
než víra, iluze, a možná nejosudovější hloupost,
která nás jednou zahubí.

355.

Původ našeho pojmu „poznání“. – Následu
jící vysvětlení mám z ulice; zaslechl jsem kohosi
z lidu, jak říká „poznal mě“ –: musel jsem se ptát:
co vlastně rozumí lid poznáním? co chce, chce-li
„poznání“? Nic jiného než toto: cosi cizího má být
převedeno na něco známého. A my filosofové – ro
zuměli jsme poznáním vlastně něco víc? Znamé, to
znamená: to, nač jsme zvyklí, takže se tomu už ne
divíme, náš všední den, nějaké pravidlo, v němž vě
zíme, vůbec vše, v čem se cítíme doma: – jakže? není
naše potřeba poznání právě touto potřebou známé
ho, vůlí objevit za vším cizím, neobvyklým, proble
matickým něco, co už nás nezneklidňuje? Není to
snad *instinkt strachu*, jenž nám káže poznávat?

Není snad jásot poznávajícího právě jásáním znovu
nabytého pocitu jistoty?... Tento filosof měl za to,
že svět „poznal“, když jej převedl na „ideu“: ach,
nebylo to snad proto, že pro něho „idea“ byla tak
známá, tak obvyklá? protože se „ideje“ o tolik méně
bál? – Ach ta spokojenost poznávajících! pohleďte
jen z tohoto hlediska na jejich principy a na jejich
řešení hádanek světa! Jakmile rozeznají na věcech,
ve věcech, za věcmi něco, co je nám bohužel už
velmi známé, například naši násobilku nebo naši lo
giku nebo naše chtění a toužení, jak jsou hned šťast
ni! Neboť „co je známé, je poznané“: v tom se sho
dují. I ti nejobezřetnější z nich míní, že známé je
alespoň *snadněji poznatelné* než cizí; je například
metodickou zásadou vycházet z „niterného světa“,
z „faktů vědomí“, protože tento svět je nám prý *zná
mější*! Omyl nad omyly! Znamé je obvyklé; a ob
vyklé se dá nejhůře „poznat“, to znamená spatřit
jako problém, to znamená jako něco cizího, vzdále
ného, „něco mimo nás“... Velká jistota přírodních
věd v poměru k psychologii a kritice elementů vě
domí – k vědám *nepřirozeným*, dalo by se téměř říct
– spočívá právě v tom, že jako objekt chápou to cizí:
zatímco je rozporuplné a téměř protismyslné *chtít*
vůbec ne-cizí chápat jako objekt...

356.

V čem bude Evropa stále „umělečtější“. – Ob
starávání života ještě i dnes vnucuje – v našem pře
chodném období, kdy toho tolik přestává nutit – té
měř všem mužům v Evropě určitou *roli*, jejich
takzvané povolání; několika z nich je přitom do
přána svoboda, zdánlivá svoboda, si tuto roli zvolit,
většině je zvolena. Výsledek je dost podivný: téměř
všichni Evropané se v pokročilejším věku se svou
rolí zaměňují, stávají se sami oběťmi svého „dob
rého hraní“, sami zapomněli, jak silně je ovládala
náhoda, nálada, zvůle, když se rozhodovalo o jejich
„povolání“ – a kolik jiných rolí snad *mohli* hrát: ne

boť nyní už je pozdě! Při bližším pohledu zjistíme, že se z role skutečně *stal* charakter, z umění přirozenost. Byly doby, kdy člověk se slepou důvěřivostí, ano se zbožností věřil ve své předurčení právě pro toto zaměstnání, pro tento způsob výděлку, a naprosto nepřipouštěl v této věci nějakou náhodu, a naprosto nepřípouštěl v této věci nějakou náhodu, a roli či svévoli: stavy, cechy, dědičné výsady dokázaly pak s pomocí této víry vztyčit ony obry širokých společenských věží, jimiž se vyznačuje středověk a jimž rozhodně nelze upřít jedno: trvanlivost (a trvání je na Zemi hodnotou prvního řádu!). Ale existují i opačné doby, období ve vlastním smyslu demokratické, kde člověk tuto víru víc a víc ztrácí a do popředí vystupuje jakási troufalá víra, hledisko pravého opaku, víra athénská, již nejprve pozorujeme v epoše Periklově, víra dnešních Američanů, jež se stále více chce stát i vírou Evropanů: jednotlivec je pak přesvědčen, že dokáže v zásadě všechno, že se nejspíš *vypořádá s každou rolí*; každý sám se sebou experimentuje, improvizuje, znovu zkouší, s radostí zkouší; veškerá příroda přestává a stává se uměním... Řekové, jakmile vstoupili do této *víry v roli* – víry artistní, chcete-li –, prošli, jak známo, krok za krokem zázračnou, a ne v každém ohledu napodobeníhodnou proměnou: *stali se skutečně herci*; jako takoví okouzlovali, přemohli celý svět a nakonec i „přemožitele světa“ (neboť nad Římem zvítězil Graeculus histrio a *nikoli*, jak obvykle říkají neviní, řecká kultura...). Avšak čeho se obávám, nač si lze dnes už takřka sáhnout rukou, kdyby se někomu chtělo po tom sahat: my moderní lidé jsme už na úplně stejné cestě; a pokaždé, když člověk začne objevovat, jak dalece hraje roli a nakolik *umí* být hercem, se také hercem *stává*... Začne pak bujet nová flóra a fauna lidí, kteří v pevnějších, omezenějších epochách nemohou růst – nebo jsou ponecháni „dole“, pod klatbou a podezřením bezctnosti –, vždy potom nastanou nejzajímavější a nejláznivější období historie, v nichž „herci“, *všechny* druhy herců, jsou opravdovými pány. A právě tím je stále

silněji znevýhodňován, nakonec znemožněn jiný druh lidí, a to zejména velcí „stavitelé“; ochrnuje nyní stavební síla; ztrácí se odvaha rozvrhovat dlouhodobé plány; začíná se nedostávat organizátorských géniů: – kdo se teď ještě odváží pustit do děl, k jejichž završení je třeba počítat s tisíciletími? Vymírá právě ona základní víra, díky níž může člověk takto počítat, slibovat, předjímat budoucnost plánem a přinášet ji svému plánu v obět, že totiž člověk má hodnotu, smysl jen potud, pokud je *kamenem ve velké stavbě*: k tomu musí být ovšem nejprve *pevný*, musí být „kamenem“... A především ne – hercem! Stručně řečeno – ach, ještě dlouho se to bude zamlčovat! – co se od nynějška už nebude stavět, co se už nebude *moci* stavět, to je společnost ve starém smyslu slova; k této stavbě chybí vše, materiálem počínaje. *Nikdo z nás není už materiálem ke stavbě společnosti*: to je pravda, kterou je na čase vyslovit! Případá mi lhostejné, že nejvíce krátkozraký, možná nejpřímnější, rozhodně však nejluchnější druh lidí, jaký dnes existuje, naši páni socialisté, prozatím stále ještě věří, doufají, sní, především však vykřikují a píší zhruba pravý opak; jejich slovo pro budoucnost, „svobodná společnost“, čteme přece už na všech stolech a na všech zdech. Svobodná společnost? Ano, ovšem! Víte však, pánové, z čeho se staví? Z dřevěného železa! Z onoho slavného dřevěného železa! A dokonce ani ne z dřevěného...

357.

Ke starému problému: „co je německé?“
– Spočítejme jen skutečné úspěchy filosofického myšlení, za něž lidstvo vděčí německým hlavám: lze je nějakým legitimním způsobem přičíst také celé rase? Smíme říci: jsou zároveň dílem „německé duše“, nebo alespoň jejím symptomem, v tom smyslu, v němž jsme zvyklí brát Platónovu ideománii jeho bezmála náboženské šílenství forem, také jak

lišení – jež je a... vidnější – totiž zaměření na to, zda příčinou tvorby je touha po strnutí, zvěčnění, po *bytí*, nebo touha po ničení, změně, novosti, budoucnosti, *děni*. Avšak oba druhy touhy se při bližším přihlednutí ukazují stále ještě jako dvojnásobné; lze je totiž vyložit právě podle předchozího a – jak se mi zdá – právem preferovaného schématu. Žádost po *ničení*, změně, *děni* může být výrazem neobyčejně bohaté, budoucností těhotné síly (mým termínem pro to je, jak známo, slovo „dionýský“), ale může to být i nenávist nevydařeného, strádajícího, ošizeného, který ničí, ničit *musí*, protože ho vše trvající, ba veškeré trvání, veškeré *bytí* pobuřuje a dráždí – prohlédněme si jen, abychom tomuto afektu porozuměli, zblízka naše anarchisty. Vůle *zvěčňovat* vyžaduje rovněž dvojí interpretaci. Může pocházet jednak z vděku a lásky: – umění tohoto původu bude vždy umění oslavné, u Rubense nejspíš dithyrambické, u Hafise blaženě výsměšné, u Goetha světlé a dobrotivé, a bude ozařovat všechny věci homérským světlem a gloriolou. Může však být také tyranskou vůlí člověka těžce zkoušeného, bojujícího, mučeného, který by chtěl to zcela osobní, jedinečné, těsné, tedy vlastní idiosynkrasii svého utrpení učinit závazným zákonem a nutností a který se na všech věcech jakoby mstí tím, že jim vtiskuje, vnucuje, vpaluje *svůj* obraz, obraz *svých* muk. Toto poslední je *romantický pesimismus* ve své nejvýraznější podobě, ať už jako Schopenhauerova filosofie vůle či jako Wagnerova hudba: – romantický pesimismus, poslední *velká* událost v osudu naší kultury. (Že *může* existovat ještě i docela jiný pesimismus, klasický – tato předtucha a vize patří ke mně, neodlučitelně, jako mé *proprium* a *ipsissimum*: jen slovo „klasický“ se přičí mému sluchu, je příliš opotřebované, zakulacené a nezřetelné. Nazývám onen pesimismus budoucnosti – neboť on přichází! já jej vidím přicházet! – pesimismem *dionýským*.)

My nesrozumitelní. – Naříkali jsme si snad někdy, že nás lidé nechápou, překrucují, zaměňují, pomlouvají, špatně slyší a neposlouchají? Ale právě to je náš úděl – a ještě dlouho bude! řekněme, abychom byli skromní, do roku 1901 –, je to také naše vyznamenání; nevážili bychom si dost sebe samých, kdybychom si přáli něco jiného. Zaměňují nás – to proto, že sami rosteme, ustavičně se proměňujeme, odíráme starou kůru, každé jaro ještě svlékáme kůži, jsme stále mladší, stále budoucnější, vyšší, silnější, ženeme stále mocněji kořeny do hloubky – do zla –, objímajíce zároveň stále laskavěji, stále vstřícněji nebe a vsávající do sebe stále žíznivěji všemi svými větvemi a listy jeho světlo. Rosteme jak stromy – tomu lze jen těžko porozumět, jako veškerému životu! – nejen na jednom místě, nýbrž všude, ne jedním směrem, nýbrž právě tak vzhůru a ven jako dovnitř a dolů, – naše síla proudí zároveň do kmene, větví i do kořenů, není už vůbec na nás konat něco jednotlivého, *být* ještě něčím jednotlivým... Takový je náš úděl, jak řečeno: rosteme do *výše*; a dokonce i tehdy, kdyby se nám to mělo stát osudným – neboť bydlíme stále blíže bleskům! – nuže dobrá, nebudeme si proto tohoto osudu vážit méně, zůstane tím, co nesdílíme, nechceme sdělovat, osudem *výšin*, *naším osudem*...

Proč nejsme idealisty. – Kdysi cítili filosofové strach před smysly: a my – odnaučili jsme se snad této bázni až příliš dobře? Jsme dnes všichni senzualisty, my současní a budoucí ve filosofii, *nikoli* teoreticky, ale v praxi, prakticky... Dřívější filosofové se naproti tomu domnívali, že by je smysly vylákaly z *jejich* světa, z chladné říše „idejí“, na nebezpečný jižní ostrov: kde by, jak se obávali, dokonce i jejich ctnosti filosofů roztály jak sníh na slunci. „Vosk v uších“ byl tehdy takřka podmínkou filosofování;

pravý filosof už neslyšel život, který je hudbou, *po-píral* hudbu života, – je dávnou pověrou filosofů, že veškerá hudba je hudbou Sirén. – Chtělo by se nám dnes soudit právě opačně (což by o sobě mohlo být zrovna tak nesprávné): totiž že *ideje* s celým tím jejich chladným, anemickým zdáním, a nejen navzdory tomuto zdání, jsou horší svůdkyně než smysly, – žily vždy z „krve“ filosofa, vysávaly vždy jeho smysly, ba, chcete-li nám věřit, i jeho „srdce“. Tito staří filosofové byli bez srdce: filosofování byl vždy jakýsi druh vampyrismu. Necítíte u takových postav, jakou byl ještě Spinoza, cosi hluboce záhadného a hrozivého? Nevidíte podívanou, jež se zde odehrává, to ustavičné *vybledání* – stále idealističtější vykládané ztrácení smyslovosti? Netušíte v pozadí dlouho skrytého krvežíznivého upíra, jenž začíná u smyslů, a nakonec zůstanou jemu i za ním jen chrastící kosti? – míním kategorie, formule, slova (neboť, s prominutím, co *zbylo* ze Spinozy, amor intellectualis dei, je chrastění kostí, nic víc! co je amor, co deus, když v nich není jediné kapky krve?...) In summa: veškerý filosofický idealismus byl dosud něco jako choroba, pokud nebyl, jako v případě Platónově, opatrností překypujícího a nebezpečného zdraví, strachem z *příliš mocných* smyslů, chytrostí chytrého sokratika. – Možná nejsme my moderní lidé jen dost zdraví, abychom Platónův idealismus *potřebovali*? A smyslů se neobáváme, jelikož – –

373.

„Věda“ jako *předsudek*. – Ze zákonů hierarchie vyplývá, že učenci, pokud přísluší ke střednímu duchovnímu stavu, nemohou skutečně *velké* problémy a otazníky vůbec zahlédnout: navíc ani jejich odvaha, ani jejich pohled nesahají až tam, – a především, jejich potřeba, která z nich činí badatele, jejich niterné předjímání a přání, aby věc byla *taková a taková*, jejich obavy a naděje dosáh-

nou příliš záhy klidu, uspokojení. Co například u pedantického Angličana Herberta Spencera vzbudí svého druhu nadšení a přiměje ho vést čáru naděje, horizontu žádoucnosti, ono definitivní smíření „egoismu a altruismu“, o němž stále bájí, to působí našinci takřka nevolnost: – lidstvo se spencerovskými perspektivami jako perspektivami nejzazšími by nám připadalo opovržením hodné, hodné zničení! Ale již fakt, že musí počítovat jako nejvyšší nadějí něco, co pro druhé je a smí být jedině odpudivou možností, je problém, který by Spencer nebyl s to předvídat... Stejně je tomu i s vírou, s níž se nyní spokojuje tolik materialistických přírodovědců, s vírou ve svět, který má mít svůj ekvivalent a svou míru v lidském myšlení, v lidských hodnotových pojmech, s vírou ve „svět pravdy“, do něž by člověk nakonec dokázal proniknout svým malým neohrabaným lidským rozumem – jakže? chceme si opravdu nechat takto ponížít bytí na počtářské cvičení zápečných matematiků? Především je nesmíme chtít zbavit *mnohoznačného* charakteru: toho si žádá *dobrý* vkus, pánové, vkus úcty ke všemu, co překračuje váš obzor! Že by měla být v právu jediná interpretace světa, jež opravňuje *vaši* existenci, u níž lze vědecky zkoumat a postupovat ve *vašem* smyslu (– máte na mysli vlastně *mechanisticky*?), taková interpretace, která nepřipouští nic než počítání, vážení, vidění a uchopování, to je velká neomalenost a naivita, pokud to ovšem není duševní nemoc, idiocie. Není naopak velmi pravděpodobné, že právě to, co je na bytí nejvíce povrchní a vnější, – to nejzjevnější, smyslům přístupná kůže, se dá uchopit jako první? ba možná, že se nedá uchopit nic jiného? „Vědecká“ interpretace světa, jak jí rozumíte vy, by tedy stále ještě mohla být jednou z *nejhloupejších*, to znamená smyslem nejchudších interpretací světa: právě to chci říci do ucha a do svědomí pánům mechanikům, kteří se dnes s oblibou pletou mezi filosofy a naprosto vážně se domnívají, že mechanika je nauka o prvních a posledních

zákonech, na nichž musí být jako na pevném základě zbudováno veškeré bytí. Ale svět bytostně mechanický by byl svět bytostně *nesmyslný*! Pokud by se ovšem *hodnota* hudby necenila podle toho, co z ní lze vyčíst, spočítat, zachytit ve vzorcích – jak absurdní by bylo takovéto “vědecké“ hodnocení hudby! Čemu bychom z ní porozuměli, co bychom z ní pochopili, poznali! Nic, vskutku nic z toho, čím je vlastně „hudbou“!...

374.

Naše nové „nekonečno“. – Jak hluboko sahá perspektivistický charakter bytí, nebo zda má bytí vůbec ještě jiný charakter, zda se bytí bez výkladu, beze „smyslu“ nestane právě „nesmyslem“, zda není na druhé straně veškeré bytí esenciálně *vykládající* – to se nedá arci zjistit ani nejpilnější a nejsvědomitější analýzou ani přísným přezkoumáním vlastních sil intelektu: jelikož lidský intelekt musí i při takové analýze vidět sám sebe ve svých perspektivních formách a *pouze* v nich. Nemůžeme vidět za roh svého kouta: je to beznadějná zvědavost chtít vědět, jaké jiné druhy intelektu a perspektiv by ještě *mohly* existovat: například, zda nějaké bytosti mohou vnímat čas směrem zpět či střídavě dopředu a zpět (z toho by vyplýval jiný směr života a jiný pojem příčiny a následku). Myslím však, že jsme dnes alespoň vzdáleni té směšné neskromnosti, abychom ze svého kouta vyhlašovali, že výhradně z tohoto kouta lze mít perspektivy. Svět se pro nás stal spíše ještě jednou „nekonečným“: neboť nemůžeme odmítnout možnost, že *zahrnuje nekonečné množství interpretací*. Ještě jednou nás jímá velká hrůza – ale kdo by měl chuť *tento* nesmírný neznámý svět hned zase starým způsobem zbožštit? A uctívat potom *toto* neznámé jako „*někoho*“ neznámého? Ach, toto neznámé obsahuje příliš mnoho *nebožských* možností interpretace, v jeho interpretacích je příliš mnoho dábelského, hloupého, poma-

teného – i naše vlastní, lidská, příliš lidská interpretace, kterou známe...

375.

Proč se jevíme jako epikurejci. – Jsme opatrní, my moderní lidé, vůči posledním přesvědčením; naše nedůvěra číhá na okouzlování a přelstivání svědomí, které se skrývá v každé silné víře, v každém bezpodmínečném Ano a Ne: jak to vysvětlit? Možná v tom lze z velké části vidět opatrnost „dítěte, jež se spálilo“, zklamaného idealisty, z jiné a lepší části pak také jásavou zvědavost člověka, který stál dosud v koutě a kterého jeho kout uváděl v zoufalství a nyní téká a rozplývá se v opačném prostředí, v neomezeném prostoru, ve „volnosti o sobě“. Tím se vytváří bezmála epikurejská náklonnost k poznání, která se nehodlá jen tak lehce vzdát problematického charakteru věcí; a také odpor vůči velkým slovům a gestům morálky, vkus, který odmítá všechny neohrabané, neotesané protiklady a je si s hrdostí vědom své obratnosti ve výhradách. Neboť právě *to* je zdrojem naší hrdosti, toto lehké přitahování otěží v bouřlivém trysku za jistotou, toto sebeovládání jezdce při nejdivočejších jízdách: stejně jako dřív máme totiž pod sebou ohnivě koně, a zaváháme-li, pak to rozhodně není nebezpečí, jež nás k zaváhání přimělo...

376.

Naše pomalé časy. – Takto pocítují všichni umělci a lidé „děl“, tedy mateřský druh člověka: domnívají se u každého životního úseku – který je vždy useknut dílem – že už jsou u samého cíle, kdykoli by odevzdaně přijali smrt, s pocitem: „jsme k tomu zralí“. To není výraz únavy – spíš výraz jakési podzimní slunnosti a mírnosti, kterou dílo samo, jeho uzrálost pokaždé zanechává ve svém původci. Tehdy se zpomaluje tempo života a houstne